

פתח דבר

ספר זה מוקדש לד"ר איתי זמרון, מנהל המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין בשנים 1988-2003, עם צאתו לגמלאות, בתודה על פועלו למען החינוך בישראל ולמען קידום הכשרת המורים.

ד"ר זמרון מונה למנהל המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין בשנת 1988 והוא עטור ניסיון חינוכי: לזכותו נזקפו הקמת בית הספר התיכון הניסויי בירושלים וניהולו במשך שנים רבות.

ד"ר זמרון הביא עמו למכללה מרוחו של בית הספר הניסויי, מאופיו ומגישתו החינוכית. הוא יזם מסגרות לימוד מקוריות ותכניות לימוד חדשות. בסקירה זו אמנה מקצתן. תכניתו החינוכית הראשונה במכללה הייתה **"השיעור הפתוח – ניסוי בדיקטיקה חלופית"**. בתכנית השתתפו כל הסטודנטים במכללה, ולימדו בה כעשרים וחמישה מורים. המורים בחרו את נושאי הקורסים לפי תחומי התעניינותם, והסטודנטים בחרו מתוך הקורסים המוצעים את אלו שמצאו בהם עניין.

עם הפעלת התכנית לא ידעו המורים שלימדו בה כיצד יתגבשו שיעוריהם ולאן יזרמו הדברים במהלך השיעור. המוקד בתכנית זו היה להעמיד דגם הוראה שונה מן הדגמים המקובלים, דגם שבו הסטודנטים, רצונותיהם הלימודיים וסקרנותם בתחום הנלמד יקבעו את מהלך השיעורים. תשומת לבם של המורים הייתה נתונה לרחשי הלב של הסטודנטים באשר לנושאים ולדרכים שעניינו אותם. זה היה ניסוי משותף למורים ולסטודנטים, יחדיו הם ניסו דרך לימוד אחרת שעקרונותיה היו ידועים להם ומקובלים עליהם, אך לא דרך ביצועה. היישום נעשה בשיתוף פעולה מלא עם הסטודנטים הן בקביעת נושאי הלימוד הן בקביעת דרכי ההוראה וההערכה. המורים הציעו מגוון תכנים ודרכי הוראה אפשריים, והסטודנטים בחרו באלו שהיו מעניינים או חשובים מבחינתם. לעתים הציע אחד הסטודנטים את נושא הלימוד או את דרך ההוראה והסטודנטים האחרים החליטו אם לקבלם. הדרך המועדפת ללימוד הייתה הדיאלוג, אך זו לא הייתה דרך ההוראה היחידה. למורים המשתתפים בתכנית נבנתה סדנת לימוד, ייעוץ ותמיכה בהנחיית ד"ר זמרון. הסדנה התקיימה לאורך שלוש שנים, ובה עוצבה גישת ההוראה בשיעור הפתוח. גישה זו תרמה לפיתוח דפוסי הוראה חדשניים וחלופיים במכללה. הדיןון האקדמי-פדגוגי-פרקטי באופייה של ההוראה בשיעור הפתוח הביא לחשיבה כללית על דרך ההוראה בכלל השיעורים במכללה. פרותיה של חשיבה זו הבשילו בתכניות חינוכיות חדשניות אחרות שהתגבשו במשך השנים במכללה.

התכנית השנייה שהתווה ד"ר זמרון והתגבשה במשך השנים בשיתוף המורים הייתה **"טיפ"ה בי"ם (טיפוח פרחי הוראה בירושלים) – למידת חקר שבבסיסה העניין האישי"**.

תכנית זו יועדה לסטודנטים הלומדים במכללה בשנתם הראשונה. הסטודנטים מתחלקים לכעשר קבוצות לימוד. את נושאי הלימוד בקבוצות מציעים המורים המשתתפים בתכנית. רוב הנושאים אינטרדיסציפלינריים בעלי זיקות אנושיות- חברתיות מובהקות. כל סטודנט בוחר את קבוצת הלימוד שאליה הוא רוצה להשתייך. הוא לומד בקבוצתו את הנושא שבחר וגוזר ממנו נושא מצומצם שעליו הוא יכתוב עבודה ויגישה עד תום שנת הלימודים למרצה, מנחה הקבוצה. מאחר שרוב הסטודנטים אינם מצוידים בניסיון משמעותי קודם בכתיבה, ניתנת להם תמיכה רבה בכתיבת עבודתם, כגון הכרת מאגרי מידע מקוונים בעברית ובאנגלית הנעשית בספרייה מפי הספרניות, חיזוק בפענוח הכתוב במאמרים מדעיים וסיוע בכתיבה ועריכה. המחשב והספרייה הם משאבי למידה - במלוא מובן המילה - בתכנית טיפ"ה בי"ם. ההוראה בתכנית זו נושאת אופי של הכוונה, תמיכה וחילופי רעיונות מתמידים בין המורה לסטודנטים שלו.

באמצעות תכנית זו נחשפים הסטודנטים לשיטות המחקר האיכותניות ולמחקר פעולה שדי"ר זמרן דגל בהם עוד לפני שהפכו למקובלות בארץ. כמו כן לומדים הסטודנטים בתכנית זו לקבל אחריות אישית ללימודיהם ולתוצר המרכזי של לימודיהם – העבודה. הסטודנטים מתנסים בכתיבה אקדמית בעלת גוון אישי- יצירתי: מצפים מן הסטודנט כי דעתו תבוא לידי ביטוי בעבודתו, ולא רק דעות החוקרים שקרא בספרות המקצועית. לדעתו המנומקת יש משקל חשוב בעבודתו. המורים בתכנית מקיימים השתלמויות עצמיות, ובהן דנים בשאלות מתודיות ערכיות ועקרוניות באשר להנחייתם בתכנית.

התכנית החינוכית השלישית שיזם די"ר זמרן הייתה "סמינריון רפלקטיבי בגישה מחקרית".

תכנית זו מתמקדת בלימודי הפרקטיקום של הסטודנטים בשנת לימודיהם השלישית, ומטרתה היא לקשר בין אימוני ההוראה לתאוריה. בתכנית זו אימוני ההוראה משולבים עם מודלים מחקריים המקובלים במחקר פעולה: הסטודנטים קונים מיומנויות מתודיות של מחקר איכותני כדי שיוכלו לחקור מצבים או אירועים לימודיים-פסיכולוגיים-חברתיים שבהם הם נתקלים או שמהם הם מוטרדים ומחפשים דרכי התמודדות עמם. הסטודנטים לומדים לבנות תכנית עבודה שיש בה כדי לשנות את המצב הקיים בהוראתם או בכיתתם ולשפרו. הסטודנטים מעלים בסמינריון הרפלקטיבי את המצבים או האירועים המטרידים אותם, והקבוצה דנה בהם, מנתחת אותם ומעלה הצעות לפעילות שתוביל לשינוי ולשיפור. את הסמינריון מנחים המורים הפדגוגיים בשיתוף פסיכולוג חינוכי מיומן. בהדרכת הפסיכולוג והמורים הדידקטיים הסטודנטים נחשפים לשיטות המחקר האיכותני: הם מתבקשים לערוך מחקר שטח שיטתי מצומצם באשר לאירוע המטריד אותם באימוני ההוראה, להביא סימוכין מקצועיים מן התאוריות המדעיות והמקצועיות ולנסחם בכתב. את החומר הכתוב הסטודנט מגיש לעיון חבריו בסמינריון, שהם

קבוצת השתייכותו המקצועית וקבוצת הביקורת שלו. הסטודנט מציג את דבריו גם בעל-פה בסמינריון, ובעקבות הצגתו מתפתח דיון על פי אופיו של האירוע. הדיון הוא רב-שיח, ובו מועלים מושגים והיגדים שנלמדו בשנים קודמות בשיעורי חינוך, אך עתה מקבלים ממד רגשי, אנושי מעמיק יותר בשל הרלוונטיות של המושגים וההיגדים לסטודנטים המתנסים בהוראה. הסטודנטים בסמינריון מציעים דרכי התייחסות משלהם לבנות תכנית התערבות כדי להביא לשינוי. הסטודנטים בסמינריון מגייסים את הידע הנלמד שלהם ואת ניסיון חייהם האישי והמקצועי המצטבר כדי לסייע לחברם החוקר לבנות תכנית התערבות שתוצאותיה ייבחנו אחר כך בידי קבוצת הסטודנטים והמורים. הגישה המחקרית הזו מעלה את הפרקטיקום לדרגת שיעור עיוני ברמה גבוהה ביותר: היא קושרת אירוע נבחן לתאוריה מוכרת, וקישור זה יוצר תאוריה פרקטית.

גישת ההוראה של הסמינריון הרפלקטיבי נוסתה גם בשיעורים מספר בחוגים האקדמיים במכללה. את מקום האירוע הנחקר תפס הטקסט הדבור או הכתוב הרלוונטי לשיעור הנלמד ולתכנית הלימודים. בראש צוות המרצים, מעבדי התכנית, עמד ד"ר איתי זמרון. את התכנית ניסו הלכה למעשה מרצים בחוג להיסטוריה, למקרא וללשון העברית, והיא עוצבה כחומר מדעי ב"סדרת ניירות דיון" של מכון מופ"ת ושמה "אפשר גם אחרת - פדגוגיה ביקורתית ופדגוגיה המחנכת לביקורת".

תכנית לדו-קיום יהודי-ערבי הוקמה במכללה בימי כהונתו של ד"ר ניסן שיינין. ביזמת ד"ר זמרון ובסיועם של מורים מספר עוצבה תפיסתה של התכנית עיצוב אקדמי, פסיכולוגי ומתודי. עיקרי התכנית הם אלו: סטודנטים יהודים וערבים במספר שווה לומדים בקבוצת לימוד אחת המונחית על ידי שני מורים - יהודי וערבי. הם לומדים שלוש שעות שבועיות לאורך השנה. ההוראה מתבססת על שלושת הרכיבים האלו: (א) הוראה אקדמית: היכרות עם יסודות הקונפליקט היהודי-ערבי וניסיון להתמודד עמו מבחינה אקדמית; (ב) הנחיה פדגוגית: קבוצות מעורבות של סטודנטים יהודים וערבים מתנסות התנסות מעשית בהדרכת קבוצות דו-לאומיות של תלמידים, מורים והורים; (ג) הנחיית פסיכולוגים: הנחיית הקבוצות בסיוע צוות יועצים ופסיכולוגים. הללו מסייעים בעימות עם קשיים רגשיים בקשר בין האוכלוסיות השונות.

תכנית זו תרמה רבות לאווירה הנינוחה יחסית בין הסטודנטים היהודים לערבים במכללה.

התכנית זכתה להכרה והוקרה וזכתה גם בפרסים יוקרתיים (מקרון ון ליר, מקרון אברהם ועוד).

בשנים האחרונות שקד ד"ר זמרון על בניית תכנית ללימודי תואר שני בחינוך, "בקרת תהליכי חינוך". התכנית הוגשה לאישור המועצה להשכלה גבוהה. במוקד התכנית ניצב מחקר הפעולה, שיטת מחקר סיסטמטית שבאמצעותה איש החינוך

בשדה יכול לחקור את עבודתו ואת תלמידיו בהיבטים שונים של אישיותם ותפקודם. איש החינוך, יועצים-עמיתים ותלמידיו-נחקריו מעריכים וקובעים אמות מידה הבוחנות הצלחה והערכת הצלחה. דרך מחקר זו מעודדת הן פיתוח חשיבה רפלקטיבית ורפלקסיבית (תגובתית) ביקורתית אצל המורה/החוקר הן למידה מניסיון והן תהליך מתמיד של הערכה מעצבת לגרימת שינוי. על פי תפיסתה של גישה מחקרית הוראתית זו, השיח החינוכי בגילומו בבית הספר צריך להתחשב באוכלוסיות אלו: המורים, התלמידים, ההורים והחוקרים. הפרקטיקה החינוכית ההוראתית מתבססת על העיקרון החינוכי שלפיו המורה הוא גם חונך גם מעריך וגם מאבחן, ולכן הוא צריך להיות שותף תמידי בתכנית חינוכית-מחקרית מבוקרת ושיטתית הכוללת בתוכה את מחקר ההוראה שלו, את חקר עצמו בהיותו מורה, את חקר תפקודו ואת מידת רגישותו לבעיות תלמידיו ולעולמם החברתי והתרבותי. המורה הוא המוביל את המהלך החינוכי והמחקרי והוא חשוף לביקורת תלמידיו, הוריהם ועמיתיו. הוא גם כפוף למחויבויות אתיות-נוהליות, וחובתו להעמיד לביקורת את ממצאי מחקריו. תפקידו של מחקר הפעולה אינו להציג הכללות מחייבות כמקובל במחקר הכמותי, אלא להתייחס בעיקר לאוכלוסיות הנחקרות ולאור המסקנות של המחקר להציג דרכי הוראה, התערבות או טיפול לשיפור ולקידום.

מחקר הפעולה עשוי לתרום תרומה רבה להבנת המציאות האנושית הרחבה הנחקרת ולעצב תכנית הוראה חינוכית לשיפור התפקוד של הסטודנטים. גישה מחקר זו תדרבן עיצוב גישות הוראה בתפיסה קונסטרוקטיביסטית המחייבת בחינה והערכה בעת ההוראה (הערכה מעצבת).

כאמור, התכנית המיועדת ללימודי תואר שני - יש בה כדי לסייע לקידום מעמדם המקצועי של מורים בכירים בשדה ולתת סיפוק אישי מקצועי ואקדמי למורים הרואים בעבודתם דרך חיים אישית ומקצועית.

בימי כהונתו של ד"ר זמרון התפתחה המכללה גם מבחינה חומרית: הוכפל מספר הסטודנטים ונבנו בה מבנים רבים לרווחת ציבור הסטודנטים והמורים. המכללה התעצבה באופייה הפלורליסטי: יהודים חילוניים ודתיים ערבים מוסלמים ונוצרים לומדים ומלמדים תחת קורת גג אחת בשיתוף פעולה פורה. נוספו לה חוגים אקדמיים, וחוגים קיימים זכו להכרת המועצה להשכלה גבוהה. נעשתה בה פעולת בנייה ענפה: הוקם אולם תרבות מפואר, נבנתה ספרייה ממוחשבת והושלמה בנייתו של בניין חדש בן 34 חדרי לימוד ומעבדות.

דברי תודה

אני חפצה להודות לעמיתיי, כותבי המאמרים, ולשופטי המאמרים על עבודתם המסורה והנאמנה. תודה לחברי ההנהלה שאפשרו את הוצאתו של הספר לאור.

תודה לגבי סיגלית בכר, מזכירתו של הרכז האקדמי, על עבודתה המסורה. תודה לגבי נעמי מושין, המביאה לדפוס, על סיועה בעבודות הכרוכות בהפקת הספר. תודות רבות לעורכי הלשון, הגבי רחל אוסטרובסקי ומר גרשון לנצברג, על עבודתם המדויקת והקפדנית. תודה לעמיתיי, ד"ר ניצה ולדמן על סיועה בעבודה במחשב, ד"ר יאיר שיפמן, על סיועו בהגהות וירון להבי על הערותיו החשובות. תודה מיוחדת לגרפיקאי, מר גדעון קייד, על העיצוב האמנותי של הכריכה.

ותודה כפולה ומכופלת לד"ר איתי זמרן על שנים מעניינות ומהנות של עבודה משותפת, עבודה פורייה ומרתקת מרובת אתגרים והרפתקאות חינוכיות, על היכולת לתמוך בהגשמת תכניות וחלומות חינוכיים ועל תרומתו הרבה לביסוס גישה הומניסטית נאורה במכללה.

העורכת

כתבי איתי זמרון - רשימת הפרסומים

זמרון א', גובר נ', בורשטיין ר', גיא ח', נידרלנד ד', אפשר גם אחרת - פדגוגיה ביקורתית ופדגוגיה המחנכת לביקורת, סדרת ניירות דיון, מכון מופ"ת, 2003.

"מסוקרטס לאייקוקה ובחזרה", חינוך לתרבות בחברה רב תרבותית סוגיות בהשתלמויות מורים, קובץ ט, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2000, עמ' 271-284.

"אפשר גם אחרת - התחנכות עצמית של מורים להוראה משמעותית וערכית", מתוך: בר לב מ' (עורכת), ערכים וחינוך לערכים, סוגיות בהשתלמות מורים, חוברת ח', האוניברסיטה העברית בירושלים, 1999, עמ' 307-293.

"הוראה והוראה אחרת ומקומו של הספרן", יד לקורא: כתב עת לספרנות ולמידע, כרך ל"ב, 1999, עמ' 16-26.

"חינוך לשלום ולדו-קיום", בימת המורה - עמותת המורים לקידום ההוראה והחינוך, תל אביב, 1996, עמ' 25-36.

את/עת אשר אהבה נפשי (רומן), תל אביב, ירון גולן, 1994.

זמרון א' וגובר נ' (עורכים), להתנסות מחדש בשגרתי בדרך לא שגרתית, המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין, 1993.

"שעורים פתוחים - יוזמות במוסדות ההכשרה", דפים 16, 1993, עמ' 179-182.

"שילוב לימודי ההתמחות בלימודי ההכשרה הפדגוגית", דפים 15, 1992, עמ' 29-35.

מה, אתה ילד? (רומן תיעודי), ירושלים, כרמל, 1991.

"להקנות לסטודנטים אמונה בחינוך אחר, ייחודי: הרהורים על דרכי הכשרת מורים ומחנכים", הד החינוך, כרך ס"ו, גיליון א', ספטמבר 1991, עמ' 12-15.

זמרון א' והכהן ר', מחקר פעולה, מורים חוקרים את עבודתם, תל אביב, כליל, מכון מופ"ת, 1990.

"בית הספר הניסויי: תפיסת עולם חינוכית ומימושה המתודי", במכללה 1, 1990, עמ' 7-30.

"הרהורים על עתידה של הכשרת המורים במכללות לחינוך", חץ 3, 1989, עמ' 57-59.

"המשמעות החינוכית האישית והאישיותית לתכנית חונכות אישית בביה"ס התיכון הניסויי בירושלים", משרד החינוך והתרבות, 1984 וכן: דפים 1994.

"הספורן הסמלני של חיים הזז. דיון בשינוי נוסח ב'הגלגולי ויחופה וטבעתי'", בצרון רבעון לספרות, הגות ומחקר ה' (19-20), 1983, עמ' 29-38.

"שברון הגלות מתח הגאולה בשתי יצירות משל חיים הזז", א. "מבפנים" מ"ב (4): 1980, עמ' 323-329, ב. "מבפנים" מ"ג (1-2): 1981, עמ' 127-135.

"בחינת אלטרנטיבות למבנה ביה"ס התיכון ודרכי ההוראה בו", החינוך נ"ב, 1980, עמ' 165-172.

"ההתנסות הקהילתית בבית הספר העל יסודי", טורים - לחינוך ולהוראה יא, 1979, עמ' 18-20.

"דרכו של הזז בשינויי הנוסחים: המעבר ממאמר משה רבנו לר' פנחס", מאסף הזז (י"א), 1978, עמ' 273-287.